

UYGUR TÜRKLERİNİN MİLLÎ KİMLİK İNŞASINDA NESEBNAME GELENEĞİ

Tugba GÖNEL SÖNMEZ*

Özet: Arapça kökenli “neseb” kelimesinden hareketle Uygur Türkleri arasında sürdürülen “nesebname” yazma geleneği, köken itibarıyla İslamiyet öncesi döneme dayanmaktadır. En az yedi atanın bilinmesi zaruri olan Uygur Türklerinde bu geleneğe “nesebşunaslık” adı verilmekte ve yakın ilişkiler geliştirilen Çin kültürünün ve İslamiyet’ten sonra Arap kültürünün etkisi ile bu gelenek yazılı olarak güçlenmektedir. Ayrıca günümüzde üretilen dijital içerikler vasıtasıyla şecere ve soya ait farkındalık bilinci, milli kimlik inşası temelinde şekillendirilmektedir. Çalışmada, nesebname geleneği Uygur Türklerinin milli kimlik inşasındaki yeri ve önemi bağlamında literatür taramasından elde edilen verilerden hareketle değerlendirilmekte, nesebnameler ve özellikleri toplumsal işlevsel bakış açısıyla bağlam merkezli olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uygurlar, Millî Kimlik, Nesebname, Şecere

Nesebname” Tradition in the National Identity Building of Uyghur Turks

Abstract: tradition of writing "nesebname" among the Uyghur Turks, based on the Arabic word "neseb", dates back to the pre-Islamic period. Among the Uyghur Turks, for whom it is necessary to know at least seven ancestors, this tradition is called "nesebşunaslık", and this tradition is strengthened in writing with the influence of Chinese culture, with which close relations developed, and Arab culture after Islam. In addition, awareness of genealogy and ancestry is shaped on the basis of national identity construction through digital content produced today. In the study, the place and importance of the lineage tradition in the national identity construction of the Uyghur Turks is evaluated based on the data obtained from the literature review, and the lineage names and their features are discussed in a context-centered manner from a social functional perspective.

Key Words: Uyghurs, National Identity, Genealogy, Lineage.

Giriş

Nesep araştırmaları, insanların geçmişlerini ve aile bağlarını çözümlemeye yönelik derinlemesine bir inceleme sunmaktadır. Bu disiplin, Uygur Türkçesinde "nesebşunaslık" olarak adlandırılırken Avrupa kökenli dillerde "genealogy" Türkiye Türkçesinde “soybilim” terimiyle ifade edilmektedir. Kökeni Arapça olan "neseb" kelimesinden hareketle Uygur Türkçesinde kullanılan bu inceleme alanında sadece akrabalık ilişkileri değil, odak noktası olarak belirlenen bir kişiden hareketle soy ağacı da ortaya çıkarılmaktadır. Dolayısıyla Nesebşunaslık, soy bağlarına dayanan tarihî bilgi, belge ve olaylar aracılığıyla akrabalık ilişkilerinin biyolojik, irsi ve ailevi yönlerini keşfetmeyi amaçlamakta ve bir soyun veya ailenin genetik mirasını, tarihini ve geleneğini ortaya çıkarmaktadır.

Nesebşunaslık ilmi, insanların kökenlerini, soy ağaçlarını ve aile bağlarını açığa çıkararak, geçmişlerini daha iyi anlamalarına ve aidiyet duygularını güçlendirmelerine olanak tanımakta ve mensup oldukları ailenin, soyun ve dolayısıyla milletin kimliğinin temsiline ve kültürel mirasının korunmasına katkıda bulunmaktadır (Korgan, 2010: 1-4).

Nesebşunaslık alışmaları neticesinde ortaya çıkarılan eserlerden hareketle şekillenen sözlü ve yazılı nesebname geleneği, Uygur Türkleri arasında uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte özellikle 20. yüzyıldan itibaren Uygur Türkleri arasında aile, sülale, soy tarihi yazarak nesebname geleneğini sürdürme ve canlandırma faaliyetlerine daha fazla önem verilmiş ve özellikle gençler bu konuda teşvik edilmiştir. Bu amaçla 1996 yılından itibaren, “Tarım Guniliri” (Tarım Gonaları) dergisine “Yiltizim” (Köküm) şeklinde bir bölüm açılarak gençlerin tarihlerini öğrenmesi ve aile nesebnamesi tutması teşvik edilmiştir. Dergide gençlere nesebname yazmanın teorik temellerini öğretmek amacıyla kılavuz niteliğinde çeşitli bölümler yayımlanmıştır 1. 2001 yılında gençlerle birlikte “Udum Nesebname Mulazimethanesi” kurulmuş, burada nesebname tutmanın önemi ve zorunlu

* Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, AMYO, Adalet Bölümü, ayumutlu@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9500-5338

¹ Örneğin; Korgan, Enver Samed (1997), “Nesebname Tüzüşnin Bir Kane İřhémisi”, Tarım Guniliri, S: 12: s. 45-57.

kaideleri anlatılmış ve örnek olarak bazı cemaatlerin nesebnameleri yazılmıştır. Enver Samed Korgan (2002: 309-345), tarafından neşredilen “Uygurlarda Famile” (Uygurlarda Aile) adlı kitabın “Cemaat Aile Nesebnamesi” bölümünde nesebşunaslığın kaideleri ve şecere sistemi anlatılmıştır. Yine Enver Samed Korgan (2010), tarafından “Uygurlarda Nesebname” adıyla neşredilen eserde nesebname yazmanın teorik temelleri ve gelenek içindeki yeri ele alınarak Uygurlar arasındaki nesebname geleneği ve inceleme yöntemleri, bilimsel bir zeminde sürdürülmeye çalışılmıştır.

Dijital ve teknolojik anlamda gelişen ve değişen dünya koşulları neticesinde 2000’li yıllardan itibaren Uygurlar, bu geleneği dijital ortamda da sürdürmeye çalışmaktadır. Bu amaçla, Uygurlar tarafından nesep temasıyla kurulan web siteleri vasıtasıyla dijital kayıtlar oluşturmakta ve otomatik formlardan faydalanılmaktadır (URL-1, URL-2).

Çalışmada, Uygurlarda nesebname geleneğinden hareketle nesebname türleri, muhtevası, bölümleri, numaralandırma sistemi, şecere kavramı ve türleri ele alınacaktır. Ayrıca bu geleneğin Uygur Türklerinin millî kimlik inşasındaki yeri ve önemi literatür taramasından elde edilen verilerden hareketle bağlam merkezli olarak değerlendirilecektir. Bu amaçla öncelikle Uygur Türklerinde aile ve soy kavramları ele alınacaktır.

1. Uygur Türklerinde Aile, Soy Kavramı ve Kapsamı

Uygur toplumunda aile kurumu oldukça önemlidir ve bu yapıya saygı göstermek, toplumda kabul görmek için gereken temel davranış biçimlerinden biridir. Dolayısıyla aile geleneğine bağlılık, ebeveynlere karşı vefa, büyüklere saygı göstermek, küçükleri korumak ve aile birliğini sağlamak Uygur toplumunun temel geleneksel değerleri arasındadır. Bu geleneksel değerlere riayet etmeyen bireyler, toplum tarafından dışlanmak gibi birtakım yaptırımlara maruz kalmaktadır. Nitekim Uygur toplumu, soyun devamlılığını ve toplumun temelini sağlayan aile kurumuna verdiği önemi “Yer su bilen kökürer, er ata-ana duası bilen (kökürer). (Toprak, suyla göğeri, er anne babasının duasıyla (göğeri).”, “Ata karğış oğ (Baba bedduası ok.)” atasözleri ile ifade etmektedir (Hebibulla, 2000: 228).

Uygur toplumunda, asırlar boyunca erkeğin önceliğinin kabul edildiği geniş aile yönetim sistemi benimsenmiştir. Aile, ataerkil yapıya dayalıdır ve tek erkek ile tek kadından oluşan çekirdek birimden müteşekkildir. Bu yapıda, erkek soyu ön plandadır ve genellikle üç veya dört çocuktan oluşur. Ayrıca, büyük baba ve evli erkek kardeşler ile onların çocukları da geniş aile birliği içerisinde yer alır. Büyükbaba hayatta olduğu müddetçe aynı aile çatısı altında yaşamaya özen gösterilir ve büyükbabanın otoritesine mutlak saygı duyulur. Büyükbabanın veya babanın vefat etmesi durumunda küçük erkek çocuk aile ocağında kalarak ailenin diğer bireylerine yoldaşlık eder ve ocağın sönmemesini sağlar. Ailenin yönetimi ve karar alma süreçlerinde büyük bir rol oynayan büyükbaba, aile üyeleri tarafından evin direği ve “bereket kaynağı” olarak kabul edilir. Onun sözleri ve davranışları, aile içindeki kuralların belirleyicisi olarak görülür ve hiç kimse bu kuralları ihlal etmez. Ayrıca, aile içindeki ilk erkek çocuk, özel bir itibara sahiptir. Öyle ki ilk erkek çocuğa ailede “ikinci baba” gibi saygı gösterilir. Bu çocuk, aile reisini temsil eder ve ailenin iç ve dış işlerini organize etmekle yükümlüdür (Hebibulla, 2000: 228; Rahman vd., 1996: 109).

İslamiyet’in kabul edilmesi Uygurların yaşam pratiklerinin önemli ölçüde değişmesine sebep olmuştur. Nitekim İslamiyet ile birlikte benimsenen “Müslüman Müslümanın kardeşidir.” anlayışı mahalle ve yurt yaşamında komşuluk ilişkilerinin daha düzenli hale gelmesini sağlamıştır. Bununla birlikte “Akraba olacağınız kişilerin ve akrabalarınızın neseplerini bilin. Çünkü sılayı rahim akrabaların muhabbetini ön görür, malını çoğaltır, ömrünü uzatır... (Tirmizi, 49)” hadisindeki bakış açısı, Uygur Türkleri arasında akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesine ve güçlenmesine sebep olmuştur (Korgan, 2010: 49).

Zaman içerisinde Uygur toplumunun aile tipi ve yapısında büyük boy aileler ve orta tip aileler olmak üzere iki farklı aile şekli meydana gelmiştir. Örneğin, Güney Şincan

bölgesinde bulunan Kaşgar'daki Taşahunbay ailesi; Doğu Şincan bölgesinde bulunan Turfan'daki Musulbay ailesi; Kuzey Şincan bölgesinde bulunan, İli'deki Musabayov ailesi gibi aileler büyük soy ailelerin temsilcilerindedir. Bununla birlikte Uygur toplumunda en yaygın olarak görülen aile türü, iki çocuğun birlikte yaşadığı orta tip ailelerdir (Hebibulla, 2000: 228; Ulusoy ve Celil, 2005: 5).

Soyun devamının aile temelinde şekillendiği bilincinde olan Uygurlarda soyunu yedi atasına kadar bilmek ve sonraki kuşaklara öğretmek önemlidir, söz konusu “yedi ata”nın Uygur Türkçesinde adlandırması şu şekildedir:

1. Dada (ata) “baba”, ana (apa) “anne”;
2. Çong dada (ata) [çoñ dada (ata)] “büyükbaba”, çong ana (apa) [çoñ ana (apa)] “büyükanne”;
3. Bova(m) “büyük büyük dede(m)”, moma(m) “büyük büyük nine(m)”;
4. Çong bova(m) [çoñ bova(m)] “dördüncü kuşak dede(m)”, çong moma(m) [çoñ moma(m)] “dördüncü kuşak nine(m)”;
5. Ulug bova(m) [uluğ bova(m)] “beşinci kuşak dede(m)”, ulug moma(m) [uluğ moma(m)] “beşinci kuşak nine(m)”;
6. Beşinci atadan yani ulug bovanın daha büyük olanlar, ulug bovamning bovisi [uluğ bovamniñ bovisi] “beşinci kuşak dedemin dedesi” veya altınçı, yettinçi bovam “altıncı, yedinci dedem”.

Uygurlarda baba alt soyu da altı silsilede yani altı kuşakta tamamlanmaktadır:

1. Ogul [oğul] “oğul”; kız [kız] “kız”,
2. Nevre “torun”, ogul nevre [oğul nevre] “erkek torun” ve kız nevre [kız nevre] “kız torun”,
3. Evre “torunun çocuğu”,
4. Çevre “torunun torunu”,
5. Pey nevre “torunun torununun çocuğu”,
6. Kökün nevre “torunun torununun torunu” (Hebibulla, 2000: 230).

Erkek kardeşler; “aka- uka” (ağabey-küçük erkek kardeş), kız kardeşler; “aça-siñil” (abla-küçük kız kardeş), baba ve annenin erkek kardeşleri; “taga [tağa]”, “aga [ağa]”, “aka” (amca, dayı), baba ve annenin kız kardeşleri; “hamma” (hala, teyze) şeklinde adlandırılır. Kan bağı olan kişilere, yakınlıkları, sevgi ve saygı dolayısıyla adlarının sonlarına iyelik eki getirilerek, dada(m) “baba(m)”, ana(m), apa(m) “annem” şeklinde hitap edilir. Bazı bölgelerde babanın ağabeyine, çong ata [çoñ ata] “büyük baba”, küçük erkek kardeşine küçük ata “küçük baba”; annenin ablasına çong apa [çoñ apa] “büyük anne”, küçük kız kardeşine küçük apa “küçük anne” de denir. Çocukların nikâhı münasebetiyle aralarında kan bağı olmaksızın oluşturulan akrabalık ilişkisine kuda tugkan [kuda tuğkan] “dünür akraba” adı verilir (Hebibulla, 2000: 231; Ulusoy ve Celil, 2005: 8).

Uygur toplumunda, geçmişin aktarımı, soyun devamlılığı, aile bağlarının güçlendirilmesi ve millî kimliğin korunması açısından sürdürülen birtakım geleneksel uygulamalar bulunmaktadır. Bu geleneğin temel unsurları arasında, aynı soy içinden bir akraba ile evlenilmesi, ataların geçmişlerinin torunlara anlatılması, soyağacı yöntemiyle soyun izlerinin sürülmesi, ataların adlarının yeni nesillere verilmesi, ata ve anneye hürmeti göstermek amacıyla çocuklara “Ata, Atahan, Aba, Abahan, Ana, Anikiz, Anahénim” gibi adların verilmesi (Kahiri, 2010: 18), atalardan kalan miras eşyaların nesiller boyunca muhafaza edilmesi, cemaat kabristanlarının yapılması ve atadan kalan evin terk edilmeyerek sık sık ziyaret edilmesi gelmektedir. Bu adımlar vasıtasıyla Uygur Türkleri hem köklerine olan bağlılığı güçlendirmekte hem de toplumun geniş ağını bir arada tutmaktadır (Korgan, 2010: 51).

Son yıllarda, Uygur toplumunda millî kimlik ve kültürün muhafaza edilmesi ve canlandırılması hedefiyle kültürel tarih kökenli çeşitli hassasiyetler ön plana çıkmaktadır. Bu hassasiyetler, ad verme pratiklerinde belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Geçmişte, genellikle İslam inancının etkisi altında çocuklara verilen adların aksine, günümüzde "Bilge, Oğuzhan, Alp, İlteriş ve Mustafa Kamal" gibi Türk tarihinde önemli yeri olan kahramanlar, hakanlar ve tanınmış şahsiyetlerin adları çocuk adlarında yaygınlaşmaktadır (Karluk, 2005: 40-41).

Uygurlar İslamiyet öncesinde Türk kültür sisteminde bulunan urug ve boy sistemi, İslamiyet'in kabulü ile birlikte tanıştığı Arap kültüründe yaygın olarak sürdürülen şecere ve nesep geleneği ve Çinlilerle kurdukları çeşitli yakın ilişkiler neticesinde Çinlilerden öğrendikleri sülale tarihi ve yıllığı geleneğinin tesiri ile bu geleneği çok daha fazla önemsemeye başlamıştır. Özellikle Çin tarihindeki önemli sülalelerin tezkirelerinde bulunan Uygur Türklerine ait kayıtlar, Uygur millî kimliği bağlamında birer belge niteliğindedir. Nitekim Yüen Sülalesi Tarihi, Tañname, Liyav Sülalesi Tarihi ve Hoten'deki Seyyid Cemaatinin Nesebnamesi gibi eserler, Uygur Türklerinin kültür tarihinin temel yazılı kaynakları arasındadır (Korgan, 2002: 115). Aynı zamanda bu kaynaklar içerisinde yer alan Uygurlara ait nesep kayıtları, tarihî dönemlerden itibaren Uygurlarda nesebname yazma, tutma geleneğinin varlığını gösteren birer belge mahiyetindedir. Dolayısıyla Uygur Türkleri arasında geleneksel bir yaşam pratiğine dönüşmüş olan nesebname ve şecere yazma bilinci, Uygur millî kimliğinin sürdürülmesinde geçmişten günümüze önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda değişen toplum şartları neticesinde millî kimlik bilincinin oluşturulması, bu kimliğin korunması, canlandırılması ve kültürel mirasın sürdürülmesi bağlamında bir araç mahiyetindedir. Bu amaçla Uygur Türkleri, köklü ve zengin bir geçmişe sahip olan nesebname geleneğini, çağın getirdiği yeniliklere uyum sağlayarak bilimsel bir zeminde sürdürmeye gayret etmektedir.

1. Nesebname Kavramı ve Özellikleri

Neseb çalışmaları neticesinde şekillenen ürünler olan nesebnameler, Uygur Türkçesinde "Bir kişinin gelip çıkışı, nesli, urug-ecdadı hakkında yazılan hatıra." şeklinde tanımlanmaktadır (UTİL, 1995: 372). Nesebname yazmak, Uygur Türkleri arasında geçmişten itibaren sürdürülen bir gelenektir. Nitekim Uygur Türklerinin İslamiyet'ten önce nesebname türünde eserler oluşturduğu ve bu tür eserlere "töz bitik" adı verildiği bilinmektedir. Bu kavramda "töz" aile veya sülale birliğini ifade ederken "bitik" kelimesi kitap veya yazılı olan esere atıfta bulunmaktadır. Karahanlılar döneminde İslamiyet'in Uygurlar tarafından kabul edilmesiyle birlikte bu gelenek daha da güçlenerek tezkire ve tercüme hal türündeki eserleri ortaya çıkarmıştır. Tezkirelerde padişahların, âlim ve ulemaların, evliyaların neseblerine yer vermeye özen gösterilmiş, Tarihi Hamidiye gibi önemli tarihi eserlerde tarihî şahsiyetlerin nesepleri Hz. Âdem'e kadar tespit edilmiştir (Korgan, 2010: 3).

Günümüzde Kumul bölgesinde yaşayan Uygurlar arasında "nesebname" ifadesi yerine, bir cemaatin, sülalenin tarihinin yıl hesabı anlamına gelen "coruñqay" kelimesi kullanılmaktadır. Bu sözcük Altay kökenli dillerde "takvim" anlamında kullanılmakta ve gelenek bu bölgede güçlü bir şekilde devam ettirilmektedir. Öyle ki Kumul bölgesinde nesebname tarihleri 500 yıla ulaşan, 1000 den fazla aile örneği bulunmaktadır. Uygurlarda nesebname yazmak eski dönemlerde Han cemaati, ak sönekler tabakası ve kalemdarlar arasında devam ettirilen bir gelenek olsa da, bugün kimlik duygusu güçlü, aile tarihini millet tarihinin bir parçası olarak gören, nesebname vasıtasıyla geçmişini gelecek nesillere ulaştırmak isteyen millî kimlik bilinci yüksek kişiler tarafından devam ettirilmektedir (Korgan, 2010: 4).

Uygur toplumunun kültürel ve tarihî kimliğini belgeleyen nesebnamelerin oluşturulmasında tarih boyunca çeşitli malzemeler ve yöntemler kullanılmıştır. İp veya

argamça (bir tür urgan) gibi malzemelere düzenli düğümler atılarak yapılan eski dönem nesebnameleri, ataların ve soyun belgelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yazılı kültürün yaygın olmadığı dönemlerde sözlü nesebnameler üretilmiş ve sözlü gelenek vasıtasıyla nesilden nesle günümüze kadar aktarılmıştır. Bakır üzerine işlenen metal nesebnameler ise genellikle önemli şahsiyetlerin aile geçmişlerini belgelemek için tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra taş üzerine oyulmak suretiyle mezar taşı ve anıt şeklinde oluşturulan taş nesebnameler, Asya ve Avrupa kültüründe hem dinî hem de kültürel bir işleve sahip olmuştur. Yine kumaş veya çeşitli dokumaların üzerine yazılan kumaş nesebnamelerin süsleme ve dekoratif amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir. Nesebnamelerin günümüzdeki en yaygın formu kâğıt şeklindedir. Bu nesebnameler, genellikle resmî belge olarak kullanılmakta ve modern toplumun ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmektedir (Korgan, 2010: 98-99).

Uygur Türkleri arasında günümüzde gelişen teknoloji ile dijital veya basılı olarak farklı şekillerde nesebnameler hazırlanmaktadır. Basılı olarak kitap formunda veya dijital olarak her türlü görselin görüntü ve ses kaydının da eklenebileceği içerikler nesebname formunda üretilmektedir (Korgan, 2010: 101).

Nesebnameler, tarih boyunca devlet tarafından veya şahsi olarak hazırlanmıştır. Devlet tarafından yaptırılan nesebnameler, resmî nitelikte olup devlet tarafından görevlendirilen şahıslara yaptırılmaktadır. Örneğin; Çinlilerin Suñ sülalesinden itibaren nesebnameleri devlet tarafından yaptırılmaktadır. Şahıslar tarafından yaptırılan nesebnameler, malum bir şahsın, ailenin veya cemaatin oluşturduğu nesebnamelerdir. Uygurlarda bulunan nesebnamelerin çoğu şahıslar, aileler veya sülaleler tarafından hazırlanan nesebnamelerdir (Korgan, 2010: 100).

Nesebnamelerin yazımında belirli bir sistem takip edilmektedir. Bu sistem genel olarak şu şekildedir:

Mukaddime: Nesebnamelerde olmazsa olmaz bölümlerden biridir. Nesebname düzeninin önemi, sebepleri ve maksadı, cemaatin tarihî kaynağı ve göç hikâyesi, nesebname düzeninin tasviri, önemli nesebnameler hakkında bilgi ve nesebname düzmekle ilgili birtakım görüşlere bu bölümde yer verilir. Mukaddime bölümünün uzunluğu nesebname yazarı tarafından belirlenmekle birlikte genel olarak 2-10 sayfa arasındadır. Nesebnamelerin sunuşu mahiyetindeki mukaddime bölümleri, sülale içinden veya sülale içinde kalemi kuvvetli kişiler yok ise sülale dışından kişiler tarafından yazılmaktadır.

Nesebname Planı: Nesebnamenin içindekilerinin planını ve yazılma prensiplerini gösteren bölümdür. Nesebname yazmanın genel prensipleri, dönemin tarihî özellikleri ve şahısların tasvir yöntemleri, nesebnameye dâhil edilen kişilerin ve tarihî olayların kapsamı, konunun sınırlılıkları, tercih edilen numaralandırma sistemi, muhteva planı ve sebepleri bu bölümde izah edilir.

Nesebname Hakkında Beyan: Bu bölüm, nesebname hakkındaki düşüncelerin, nesebname oluşturmanın öneminin, nesebnamenin yazıldığı tarihî dönemin ve nesebname yazımında kullanılan yöntemin açıklandığı bölümdür (Korgan, 2010: 108-111).

Şecere: Nesebname içindeki en önemli bölüm olup aile içindeki bireylerin birbiri ile olan alt, üst ve yatay soy ilişkisinin gösterildiği bölümdür. Nesebnameler, soy ilişkisini göstermesi bakımından şecereler ile karıştırılmaktadır. Şecereler, nesebname içerisindeki bir bölümü oluşturmaktadır. Şecere kelimesi, Arapça terim olarak; “bitki, ağaç, söğüt” anlamına gelen “şecer” kökünden meydana gelen bir kelimedir ve soy ağacı anlamındadır. Aynı şekilde şecere, “Bir kişinin veya bir ailenin en uzak atasından başlayarak, bütün kollarını belirten çizelge, soy ağacı, soy kütüğü, hayat ağacı” ya da “Bir şahsın mensup olduğu aileyi veya bir hükümdar ailesinin en uzak ceddinden başlayarak, bütün kolları ve evlâtlarını gösteren cetvel

veya ağaç şeklinde şematik resim” hakkında kullanılan bir tabirdir. Şecereler, “Silsilenâme” veya “Ensab2 kütüğü” şeklinde de adlandırılmaktadır (Karasoy ve Toker, 2005: 18).

Şecere çıkarmaktaki amaç aile veya soyun tıpkı bir ağaç tasviri gibi genel dizilişini göstermektir. Şecereler, eski dönemlerde el yazısı ile oluşturulduğu gibi günümüzde dijital ortamlarda çeşitli şekillerde çizilmekte veya otomatik formlar doldurularak oluşturulmaktadır (Korgan, 2010: 231).

Nesebname geleneği bulunan her toplumda mutlaka şecere yazılması gerekmektedir. Şecereler içinde çeşitli şekiller, semboller kullanılmaktadır. Örneğin;

□ Erkek kişileri göstermek içindir.

△ Cinsiyeti bilinmeyen şahıslar için kullanılır.

○ Kadınları sembolize eder.

() Birbiri ile evlenmiş erkek ve kadını gösterir.

(----) Kısa dönem evlenmiş olan kişileri gösterir.

| Çocuk sahibi olan çiftlerin çocukları ile ilişkisini göstermek için kullanılır.

} Erkek veya kadından nikâhsız doğan çocuğu gösterir.

■ Çocukluk çağında ölen erkek ataları gösterir.

● Çocukluk çağında ölen kadın ataları gösterir.

☒ Çocuk sahibi olmadan ölen erkek ataları gösterir.

☉ Çocuk sahibi olmadan ölen kadın ataları gösterir (Korgan, 2010: 233)

Bunların yanı sıra hamile iken ölen çocukların, boşanmış olanların, nikâhsız yaşayan eşlerin, resmi nikâhı olmadan kendi aralarında nikâhlı olan eşlerin ve çocuklarının gösterildiği birçok sembol bulunmaktadır.

Şecereler şekil itibari ile güneş şeklinde (evlat şeceresi), ay şeklinde (evlat şeceresi), ağaç şeklinde (ecdat ve evlat şeceresi), yarım çember şeklinde ve tablo şeklinde farklı formlarda hazırlanmaktadır. Uygur Türkleri bazı şecerelerin kenarlarını işlemek suretiyle dekore etmektedir. İşlemelerde en çok tercih edilen motif gül motifidir. Şecereler, renkli veya renksiz olabileceği gibi bazı şecerelerde resim bulunur. Bazı şecerelerde isimlerin yanı sıra ata adı, doğum tarihi, yeri, vefat tarihi, yeri gibi detaylı bilgiler bulunur. Şecerelerde genellikle en az 3 kuşağın yazılmasına gayret edilir (Korgan, 2010: 239-240).

Nasihatler: Şecereden sonra, söz konusu soy içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılan nasihatler ve tecrübelerin bulunduğu didaktik bir bölüm yer almaktadır.

Tercüme Hal: Soy içerisindeki her şahsın tarihî hatıralarının anlatıldığı bölümdür. Bu bölümdeki tercüme haller, cinsiyet esasına göre düzenlenir. Ayrıca kadın ataların tercüme halleri aileden gelin olarak giden kadınlar da göz önünde bulundurulmuş olarak oluşturulur.

Edebî Eserler ve Sanat Eserleri: Bu bölümde soy içerisinde edebiyat ve sanata dair eser oluşturan atalara ve eserlerinin tanıtımına yer verilir. Özellikle Çin nesebnamelerinde özenle hazırlanan bu bölüme, Uygurlar arasında gereken hassasiyetin gösterildiği söylenemez.

Görseller: Soy içerisindeki şahıslara ait resim veya fotoğrafların eklendiği bölümdür. Bu görseller, kişilerin sosyal hayatına, yaşadığı yere ve yaptığı mesleğe ait fotoğraf ve resimleri ihtiva eder.

Nesebname Sayısı: Nesebname geleneğinin yaygın olduğu toplumlarda nesebnamelerin söz konusu soy dışından birine verilmesi yasaktır. Nesebname sayısı, bu yönde denetimi

² Ensâb, “soy” anlamına gelen neseb kelimesinin çoğuludur. “Bir görüşe göre yalnız baba tarafından, diğer bir görüşe göre ise hem baba hem anne tarafından olan akrabalık bağına neseb denilir. Neseb, nüsbe ve nisbe kelimeleri, bir kabileyeye veya bir beldeye mensup olmayı da ifade etmektedir (Fayda, 1995: 244)”.

sağlamak amacıyla soy içindeki her aileye verilen nüshada bulunur. Böylece nesebnamenin aile dışına çıkarılması durumunda, sayısı vasıtasıyla kim tarafından dışarıya çıkarıldığı tespit edilir (Korgan, 2010: 108-120).

Nesebnamelerde ve şecerelerde soy içerisindeki şahısları sadece isim esasına göre düzenlemek karışıklığa sebebiyet vermektedir. Bu sebeple her şahsa ait bir numaranın olduğu sistem bu karışıklığı önlemekte ve alt soy ve üst soyun gösterilmesinde kolaylık sağlamaktadır. Bahsi geçen numara sisteminin birçok çeşidi bulunmaktadır. Soybiliminde en çok kullanılan numaralandırma sistemleri, “Sosa Stradonitz Method3”, “NGSQ Registering System4”, “Henry System5”, “Aboville System6”, “Meurgey de Tupigny System7”, ve

³ 1. Ben

2. Babası

3. Annesi

4. Babasının Babası

5. Babasının Annesi

6. Annesinin Babası

7. Annesinin Annesi

8. Babasının Babasının Babası

9. Babasının Babasının Annesi

10. Babasının Annesinin Babası

11. Babasının Annesinin Annesi

12. Annesinin Babasının Annesi

...

şeklinde 1’den 15’e kadar olan sayılar, bir soyun içindeki en son kişi yani “ben” den başlayarak en az dört kuşağı gösterir. Bu sistemde tek sayılar, kadın ataları, çift sayılar erkek ataları belirtmek için kullanılır (Korgan, 2010: 122).

⁴ Dizim sistemi: Bu sistem ilk defa 1870 yılında Amerika’da Yeni İngiliz Tarihi Soybilim Cemiyeti tarafından yeni İngiliz tarihi ve soy dizimi araştırmasında kullanılmıştır. Bu sistemde her kuşak Arap rakamı ve Roma rakamı ile gösterilir (Korgan, 2010: 123).

(Birinci Kuşak)

1. En büyük ata

2. I. Erkek Çocuk

II. Erkek Çocuk (Çocuksuz)

III. Erkek Çocuk (Çocuksuz)

3. IV. Erkek Çocuk

⁵ Atadan evlada doğru düzenlenen bu sistem, ilk defa 1935’te Regnald Henry tarafından Amerika’da kullanılmıştır. Bu sistemde ata 1 numarasını alırken onun büyük oğlu 11, ikinci oğlu 12, üçüncü oğlu 13 numarasını alır. Bir kişinin 9 dan fazla oğlu olması durumunda X, 10. Çocuk İçin A, 11. Çocuk İçin B. kullanılır.

1. En Büyük Ata

11. Çocuk (Perzent)

111. Torun (Nevre)

1111. Torunun Çocuğu (Evre)

1112. Torunun Çocuğu (Evre)

112. Torun (Nevre)

12. Çocuk (Perzent)

121. Torun (Nevre)

1211. Torunun Çocuğu (Evre)

1212. Torunun Çocuğu (Evre)

122. Torun (Nevre)

1221. Torunun Çocuğu (Evre)

123. Torun (Nevre)

124. Torun (Nevre)

...

129. Torun (Nevre)

12X. Torun (Nevre) veya 12 (10). Torun (Nevre) (Korgan, 2010: 125).

⁶ Bu sistem ilk defa 1940 yılında Fransa’da kullanılmıştır. Bu sisteme göre 9’dan sonra devam eden soy silsilesi bir değişiklik olmaksızın Arap rakamları devam ettirilir. (1.1.3.10 gibi)

“Villiers/ Pama System⁸”dir. Uygur Türkleri arasında, geçmişte risaleler şeklinde ve genellikle mensur şekilde detaylı bir numaralandırma sistemi olmaksızın hazırlanan nesebnameler, günümüzde Soybilim literatüründe genel geçerliliği olan sistemlere göre düzenlenmektedir. Bu sistemlerde ya atadan toruna ya da torundan ataya göre bir sistem kullanılmaktadır. Bu sistemler içerisinde sadece “SOSA” torundan ataya doğru düzenlenen bir sistemdir (Korgan, 2010: 120-121).

Nesebname düzeni içerisinde önemli olan bir diğer husus aile tablolarıdır. Uygur Türklerinin nesebnamelerinde detaylı aile tablolarına yer verilmektedir. Bu tablolarda erkek ata ve kadın ata için ayrı bölümler oluşturulmaktadır. Uygur nesebnamelerinde anne soyuna ve bu soyun hatıralarına da yer verilmesi nesebin sadece baba soyuna değil anne soyuna da odaklandığını göstermektedir. Bu amaçla aile tablolarında erkek ve kadın atanın doğum tarihi ve yeri, evlenme tarihi ve düğün yeri, vefat ettiği tarih, vefat yeri ve mezar yeri, başka bir evlilik yaptıysa ona ait bilgiler gibi detaylı açıklamalar bulunmaktadır. Çocuklar için ayrılan farklı bir bölüme çocukların doğum, ölüm bilgileri ve medeni halleri yazılmaktadır.

Numarası	Aile Tablosu		
İzah:			Er (Atanın) Adı-Atası
	Doğum Yeri		Doğum Tarihi
	Düğün Yeri		Evlenme Tarihi
	Vefat Ettiği Yer		Vefat Tarihi
	Mezarının Yeri		Başka Nikâhı
İzah:			Kadın (Ananın) Adı-Atası
	Doğum Yeri		Doğum Tarihi
	Düğün Yeri		Evlenme Tarihi
	Vefat Ettiği Yer		Vefat Tarihi
	Mezarının Yeri		Başka Nikâhı

⁷ Fransa’da Meurgey tarafından 1953 yılında geliştirilmiştir. Bu sistemde her kuşak bir rakam ile gösterilirken çocuklar Arap rakamı ile gösterilir.

I. En büyük ata

II-1 Erkek Çocuk

III-1 Torun (Nevre)

IV-1 Torunun Çocuğu (Evre)

IV-2 Torunun Çocuğu (Evre)

III-2 Torun (Nevre)

III-3 Torun (Nevre)

III-4 Torun (Nevre)

II-2 Erkek Çocuk

III-5 Torun (Nevre)

IV-3 Nevre

IV-4 Nevre

IV-5 Nevre

III-6 Nevre (Korgan, 2010: 126).

⁸ Sistem 19. yüzyıldan itibaren Afrika’da kullanılmaya başlamıştır. Bu sistemde her kuşak için Latin harfleri kullanılır. Aynı kuşaktaki çocuklar ise rakam ile gösterilir.

a. En büyük ata

1b. Çocuk

1.c. Torun

2.c. Torun

1d. Torunun çocuğu

2d. Torunun çocuğu

2b. Çocuk

1.c. Torun

1d. Torunun çocuğu

2d. Torunun çocuğu

3d. Torunun çocuğu

Çocukları	Doğum Tarihi ve Yeri	Ölüm Tarihi ve Yeri	Medeni Hali
1.			
2.			
3.			
4.			

Tablo 1: Aile Tablosu Örneği

Türk kültürü, geniş bir coğrafyada çeşitli soy ve kabilelere ev sahipliği yapmakta ve bu alan şehirlerden bozkırlara, çöllere kadar uzanmaktadır. Bu geniş kültür coğrafyasında, Türklerin ortak mirası olan şecere ve nesebname türündeki eserler, soy ve aile bağlarını belgelemede ve aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Tarih boyunca Türklerin boy ve kabile adları, sosyokültürel yaşamları ile ilgili Göktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril harfleriyle yazılmış şecere ve nesebname mahiyetinde birçok eser bulunmaktadır (Toktarkyzy vd., 2021: 23). Bu geleneğin ilk yazılı örneği Göktürk Kitabelerinde “Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiş Kağan’ı, annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak” (Ergin, 2011: 15) ifadeleri ile yer bulmaktadır. Bunun yanı sıra Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Kaşgarlı Mahmud, “il” karşılığı olarak “budun” kelimesini Türk milletini meydana getiren başlıca büyük illeri kapsayacak şekilde kullanmaktadır (Atalay, 1992: 438). Şecere ve nesebin destan formunda yazılması özellikle Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Başkurt gibi topluluklarda yaygın ve köklü bir gelenektir. Özellikle Kazak Türklerinin şecere destanları XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında şecerecilerin, yırcıların ve ozanların katkılarıyla daha fazla yaygınlaşmış ve gelişmiştir (Toktarkyzy vd., 2021: 24). Yine Türkmenler arasında geçmişe bağlılığın bir sembolü olarak “yedi atayı bilmek” önemli bir gelenek olup bu gelenek zamanla yasal düzeyde de devlet tarafından desteklenmiş ve ödüllendirilmiştir (İllyev, 2010: X).

Türk dünyasında köklü ve zengin bir geçmişe sahip olan bu gelenek, aynı kökten beslenen kültürel kodlar vasıtasıyla nesilden nesle aktarılmaktadır. Uygur Türkleri arasında Çin kültürünün ve İslamiyet’ten sonra Arap kültürünün tesiriyle gittikçe güçlenen şecere geleneği, zamanla nesebname türündeki eserleri ortaya çıkarmış, aile tarihinin, millet tarihinin bir parçası olduğu bilincinde olan Uygurlar arasında millî kimlik inşasında önemli bir rol üstlenmiştir. Günümüzde bu gelenek, Soybilim bağlamında evrensel düzeyde kullanılan bilimsel yöntemlerle sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Nesebnamecilik geleneği, Uygur Türklerinin millî kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir ve bu geleneğin analizi, toplumsal ve kültürel yapıyı anlamak için önemli bir araç mahiyetindedir. Bu geleneğin millî kimlik oluşumunda rolü, kökenlerin ve aidiyetin biçimlenmesindeki katkılarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla nesebnameler, ailelerin, sülalelerin ve toplumun tarihî, kültürel ve sosyal dokusunu belgeleyen değerli kaynaklardır.

Nesebnameler, Uygur Türklerinin kökenlerine, aile bağlarına ve kültürel miraslarına olan bağlılıklarını pekiştirmekte ve soy ağaçlarının detaylı bir şekilde belgelenmesi ve aile ilişkilerinin belirlenmesi, bireylerin kimliklerini tanımlamasına ve kültürel bağlarını güçlendirmesine yardımcı olmaktadır.

Nesebnameler, toplum içinde dayanışmayı ve birlik duygusunu artırmaktadır. Nesebname geleneği vasıtasıyla aile bağlarının ve toplumsal ilişkilerin belgelenmesi, toplum üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini güçlendirmekte ve toplumsal birlik duygusunu pekiştirmektedir.

Nesebname geleneği, Uygurların kimliklerini tanımlamalarına ve aidiyet duygularını güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Soy ağaçlarının incelenmesi, aile geçmişinin belgelenmesi ve aile tarihinin kayda geçirilmesi, milletin ailelerin birleşmesinden oluştuğu bilinciyle hareket eden Uygur Türklerinin kökenlerine olan bağlılıklarını artırmakta ve millî kimlik inşasında aile, sülale birliğinin önemine olan farkındalığı artırmaktadır.

Nesebnameler, geçmişteki değerlerin ve geleneklerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Bu belgeler, kültürel mirasın korunmasına ve gelecek kuşaklara çağın gerekliliklerine uygun çeşitli platformlar vasıtasıyla aktarılarak sürdürülmesine yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak, Uygur Türkleri arasında sürdürülen nesebname geleneği, millî kimlik inşası sürecinde önemli bir role sahiptir. Bir aile veya sülale tarihine çeşitli yönleriyle tanıklık eden bu belgeler, kültürel bağların güçlenmesine, toplumsal dayanışmanın artmasına, kimlik ve aidiyetin tanımlanmasına, kültürel mirasın korunmasına ve sosyal bağların anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bilinçle hareket eden Uygur Türkleri, değişen ve gelişen teknolojik koşullara uygun dijital içerikler üretmeye çalışmakta ve millî kimlik bilincini çeşitli platformlar vasıtasıyla diri tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Ergin, Muharrem (2011), *Orhun Abideleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.

Fayda, Mustafa (1995), “Ensâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11. Ankara, s. 244-249.

Hebibulla, Abdurehim (2000), *Uygur Etnografiyisi*, Urumçi, Şıncan Halk Neşriyatı.

İllyev, Murat (2010), *Türk Tarihinde Şecere Geleneği: Türkmen Şecere Örneği*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Karlık, Abdürreşit Celil (2005), “Günümüz Uygur Aile Yapısındaki Değişmeler”, *Bilig*, S: 34, s. 33-44.

Kaşgarlı, Mahmut, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (1992), Çev. Besim Atalay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Korgan, Enver Samed (1997). Nesebname Tüzüşnin Bir Kançe İshémisi. *Tarım Günçiliri*, S:12, s. 45-57.

Korgan, Enver Samed (2002), *Uygurlarda Famile*, Urumçi, Şıncan Halk Neşriyatı.

Korgan, Enver Samed (2010), *Uygurlarda Nesebname*. Urumçi, Şıncan Halk Neşriyatı.

Rahman, Abdükerim vd. (1996), *Uygur Örp Adetliri*, Urumçi, Şıncan Yaşlar Ösmürler Neşriyatı.

Toktarkyzy, Saltakova Zhanat vd. (2021), “Türk Halklarının Şecerecilik Geleneği ya da Millî Bellek” *Millî Folklor*, S: 130, s. 21-30.

Ulusoy, Demet ve Celil Abdülreşit (2005), “Uygurlarda Aile”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S: 32, s.1-29.

Uygur Tilinin İzahlık Lugati (1995), Urumçi, Şıncan Halk Neşriyatı.

URL-1. www.neseb.org

URL-2. www.yuksel.blogbus.com